

UDK 821.163.4:398

Stručni rad

Nela SAVKOVIĆ-VUKČEVIĆ (Podgorica)

Univerzitet Crne Gore; Univerzitet Donja Gorica

nelasavkovic@hotmail.com

ZAVJETNA ŠKRINJA CRNOGORKI

(*Tužbalice*, Vuk Vrčević, priredio Dr Danilo Radojević,
Institut za crnogorski jezik i književnost, Podgorica, 2011)

Knjiga je svjedočanstvo artističkog dometa tužbalice, bogatstva crnogorskoga jezika i ugleda žene u crnogorskoj tradiciji. U djelu se ocjenjuje značaj tužbalice u duhovnome i moralnome životu Crnogoraca, govori se o njenome trajanju i oblicima.

Ključne riječi: *tužbalica, tužilica, crnogorski jezik, Vuk Vrčević, Danilo Radojević*

„Smrt je jedina stvar veća od riječi koja je imenuje“ – ovo je misao književnika Rostana i samo stih u beskrajnoj tužbalici nad prolaznošću, koja se čuje još od Gilgameša. Da li je smrt put u vječnost ili zaborav, da li nosi oprost za sve ili nas čeka sud „pred licem Boga živog“, opšta su mjesta, odnosno pitanja koja čovjek glasno i u sebi, sa strahom ili smjelo, postavlja od prvoga vremena.

Što to sve sadrži pjesma tužilica analizirao je Danilo Radojević, priređujući *Tužbalice* Vuka Vrčevića. Radojević je posvećeni i odgovorni istraživač crnogorske kulture, pa je ova umjetnička forma bila prilika da ukaže na najveće artističke domete crnogorske tužbalice, na bogatstvo crnogorskoga jezika i ugled crnogorske žene. Ali nije to prvi put uradio sada, već 1983. godine u bivšoj SFRJ, kad je u antologiju jugoslovenskog pjesništva uvrstio i dvije naše tužbalice. U knjizi koju večeras s ponosom predstavljamo, Danilo Radojević procjenjuje da li se tužbalice mogu čitati kao literatura, budući da ih jako determinišu povod i mjesto izvođenja. Dalje, autor upućuje na složenost te lirike u smislu opštenja na više nivoa – svjesnog i kolektivnog nesvjesnog. Poetsko prevladavanje nestanka čovjeka, poteklo još od iskona, imalo je mnogo značenja. Ono priziva vrijeme kada se vjerovalo u animizam – postojanje

duša predaka sa kojima se moglo komunicirati kroz ritual i magiju, a magija, mistično iskustvo, uglavnom se ostvarivala izgovaranjem biranih riječi. Tako su se kroz posebnu pjesmu, nad odrom, povezivali preci i potomci. A pitanja o ljudskoj sudbini, koja su postavljana tada, u osvit čovječanstva, jednako se ponavljaju i u faraonskom Egiptu i u grčkim elegijama, podsetimo da su helenski filozofi elegiju tumačili i kao tužbalicu. Radojević upućuje na značaj eleusinskih misterija za vjerovanje da se smrt može prevariti. Takođe, on uočava sličnost između grčkoga hora koji je plakao nad pokojnikom i skupnoj tužnji u Crnoj Gori koju je opisao Vuk Vršević. Autor nastavlja hronološki put komentarom da se s tužalicama sriječemo i u Starome zavjetu, kada one prate tijelo Jakova, a da se u Rimu praktikovalo i nagrđivanje lica, odnosno grebanje, što se, kaže Radojević, zadržalo i u rimskoj provinciji Praevalis. Da smo taj običaj dugo njegovali, potvrdu imamo i kod Petra I Petrovića, u Poslanici Crnogorcima i Brđanima: „(...)ne vidaše se lica muškoga ni ženskoga ogrebotinah krvava i nagrđena(...)“ Od Radojevića saznajemo da su kod evropskih naroda tužbalice polako nestajale tokom srednjega vijeka, i da u Engleskoj nije sačuvan ni jedan primjer tužbalice, zato što je žaljenje umrloga dovelo u sumnju hrišćansko vjerovanje da se život nastavlja vaskrsenjem. Međutim, slobodni tip crnogorskoga vjernika zadržao je taj recidiv pagan-skoga pokajanja, i on i danas postoji. Navedene podatke Radojević upotpunjuje informacijom da se prvi zabilježeni običaj tuženja u Crnoj Gori nalazi u *Ljetopisu popa Dukljanina*, prilikom sahrane kralja Svetopeleka.

Koja su to svojstva crnogorske tužbalice? Prvo što možemo istaći jeste da se u njoj prepliću kult riječi i kult smrti. Oni su u bliskoj vezi s moralnim imperativima crnogorskoga društva. U Crnoj Gori, đe se sloboda fanatično branila životom, bilo je mnogo umiranja. Herojska smrt značila je slavu, tako su se pokoljenja hrabrila da junački brane svoja ognjišta i otadžbinu. U tužbalicama je isticana i mudrost pokojnika, kao i fizička ljepota, sve ono što bi naglasilo veličinu gubitka. U njima se pominju i ostale vrline: velikodušnost, pravičnost, dobronamjernost, poštenje, čime se pojedinačni ljudski kvaliteti izdižu do opštega i predstavljaju uzore kojima zajednica teži. Tužbalice su imale veliki uticaj na shvatanje smisla života, kod našega naroda. Dozvolite mi da navedem jedan primjer, riječ je, doduše o lelekaču – muškarcu, ali smo u istome kontekstu. Kad je, naime, preminuo jedan čovjek, čiji postupci tokom života nijesu zasluživali da se on glasno ožali, a o mrtvima se ružno ne govori, na njegovu sahranu došao je priznati lelekač i zauzeo pozu za lelekanje. Nastao je tajac, svi su se pitali što se lijepo može reći o tome čovjeku. Lelekač se obratio pokojniku samo jednim pitanjem: „Lele Marko, što ne ostavi nešto za ovaj dan?“

Svojim tuženjem, intonacijom i naracijom, tužilice-pjesnikinje, kako ih Radojević zove, govore o ošućanjima, o neminovnoj prolaznosti. Dramsku napetost postižu retorskim pitanjima. Iako tužilica koristi apostrof i priziva mrtvog, to je ostatak iz daleke prošlosti kad se vjerovalo da se duh umrloga može prizvati ili oživjeti. Crnogorska tužilica, konstatuje Radojević, ne vjeruje u odziv „jer ne nosi izvornu mitsku svijest“, ona je određena novim vremenom. U estetskome smislu, njena tužbalica se visoko ocjenjuje ako ima skladan odnos ustaljene forme i novih stilsko-jezičkih i misaonih elemenata, ako je uravnotežena u melodiji, saosjećajna i ima dar da duboko prodre u emotivnu sferu čovjeka.

Komentarišući prirodnost i dokumentarnost jezika u tužbalicama, Radojević ističe i specifične jezičke oblike i sintagme imanentne toj poeziji. Tamni tonovi, kaže autor, sadržani su u izrazima: *crni čase*, *crno jutro*, *crna knjiga*, *crne druge*, *dom tamni* i sl. Ovo je prikladno mjesto da ukažem na uticaj crnogorske pokajničke tradicije na jednog velikog pisca, kojemu je majka Crnogorka sa Cetinja, rodom od Dragićevića. To je Danilo Kiš. Njegova adaptacija čuvene Euripidove drame *Elektra*, počinje stihom – tužbalicom: „O, crna noći, kolevko crnog dana“ i, po Kišovom svjedočenju, refleks je njegova iskustva i šćenja na Crnu Goru, na slike i utiske koje je, još kao dječak, sačuvao u sebi. On kaže da je u helenskim „pogrebnim obredima, u surovosti kamena i lica, u naricaljkama (...) vidio sličnost sa duhovnim pejzažom i surovom moralnom klimom koju asocira folklorna Crna Gora, i odatle tako čest deseterac, kletve i lelekanje“ u Kišovoj Elektri.

A možda je u priči o tužbalicama najvažnije to što one potvrđuju da se žena u crnogorskome društvu uvažavala kao kreativno biće, i da je njena riječ bila glavna u onome svetom trenutku kad se cijeli život sažimao u tužbalici. Ima li većeg priznanja ljudskoj slobodi i ugledu?

Knjiga Danila Radojevića zavjetna je škrinja u kojoj se čuvaju stihovi utjehe i riječi dostojanstva naših Crnogorki. Kao da se nijesu bojale smrti, iako su znale „da sunce živih ne grije više mrtve“ (Lamartin).

Nela SAVKOVIĆ-VUKČEVIĆ

BOX OF VOWS OF MONTENEGRIN WOMEN

(*Laments*, Vuk Vrčević, prepared by Danilo Radojević, Institute for Montenegrin Language and Literature, Podgorica, 2011)

The paper reviews the book *Laments*, describing it as a testimony of the artistic range of laments, richness of the Montenegrin language, and the reputation of women in the Montenegrin tradition. According to the author, the book assesses the importance of laments in spiritual and moral life of Montenegrins, and discusses their duration and forms.

Key words: *laments, Montenegrin language, Vuk Vrčević, Danilo Radojević*